

TÓTH ATTILA

Alföldnyi szív lüktet képeiben

CS. PATAJ MIHÁLY FESTÉSZETÉRŐL

Szeged képzőművészei között immár a korosabb mesterek között tarthatjuk számon az egyébként örökifjú festőt, Cs. Pataj Mihályt. Pályája alakulásában meghatározó volt a szülőföld, a békési táj ihlette élményanyag. Békéscsabán született 1921-ben, a Képzőművészeti Főiskolát Rudnay Gyula tanítványaként végezte 1940–47 között. Később tanárként működött egy rövidke évtizedig a szépséges alföldi környezettel megáldott Szarvason, majd a hatvanas évek elején Szegedre került, ahol a tanárképző főiskola művésztanáraként, majd tanszékvezetőjeként zárult művészetpedagógusi pályája. Festőként, rajztanárként és főiskolai tanszékvezetőként – ahogyan ma is, szellemi frissessége, alkotó ereje teljes birtoklásával – egy sziporkázóan szellemes, víg kedélyű, bohém, de mégis belül fegyelmezett személyiség nyilvánul meg mackós alakjában. Magával ragadó szenvedélyességgel tanította hallgatóit, személyes példájával győzködve őket – bennünket tanítványokat – a látványvilággal kialakítható személyes és bensőséges viszony megteremtésének hite szerint egyetlen lehetséges és igaz voltáról.

Művészetpedagógusi pályája során eredményes és nemzetközileg jegyzett színelméleti kutatásokat is folytatott. Visszatekintve az immár félévszázadnál nagyobb időt átívelő pályájára elsősorban mégis festőként ismert és elismert Cs. Pataj Mihály. Vele kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a pedagógus és művész kettős szerepvállalása mögött egy imponálóan termékeny alkotót kell látnunk, aki számára életforma a festés. Számos egyéni kiállítása, külföldi tárlata mögött egy nagyon kemény alkotó személyisége volt az aranyfedezet. Számára a festés olyan napi foglalatosság, ami egyúttal kételyekkel, lelki vívódásokkal terhes küzdelem, szellemi és lelki újjászületés is.

Ma már kijelenthetjük, hogy Cs. Pataj Mihálynak tartalmas festői és művészetpedagógusi pálya adatott meg. Ha van ma még jelentősége annak, hogy a képzőművészeti főiskolán Rudnay Gyula volt a mestere, akkor tekintsük ezt a körülményt úgy, hogy kiváló mestertől tanult és ezzel magasra állíttatott a festői mérce pályáján. Ha festői oeuvrejében a rá jellemző karaktereket keressük, akkor elsőként a drámai érzékenységet fedezhetjük föl. Az alföldi festőfőiskola földszagú, természetközeli és egyúttal szimbolizmusra is törekvő rokon vonásait ismerhetjük föl képein. A főiskolán tehetségét próbáló békési festőpalánta mindenesetre rokonnak érezhette Rudnay mester példamutatásában a drámai érzékenységet, a tájbrázolásban az alföldi környezethez oly nagyon illeszkedő sötét tónusok alkalmazását, mert később festészetének ez lett a legfontosabb jellemvonása.

Pályáját végigkíséri a magyarság sorskérdései iránti érzékenység, a történelem, a régmúlt idők látomásos megélése és képi feldolgozása. Ha nem is kapcsolhatók rendszerbe a festői pályáján gyakorta felbukkanó történelmi tárgyú kompozíciói – ide sorolva a pusztuló alföldi tanyavilág drámáját megidéző képeit is –, azért mindig foglalkoztatták ezek a kérdések. Mindez alighanem arra vezethető vissza, hogy szenvedé-

lyesen vonzódott mindig is a régészet, a történelem tudományához és magas szinten foglalkozott mestersége alapvető problémájával, a színelmélettel. Ilyen készségek birtokában magabiztosan nyúlhatott ecsetjéhez, fametsző grafikusként a metszőkéshez.

A pálya alakulásában az is perdöntő, hogy annak földrajzi útvonala Békéscsaba–Szarvas–Szeged háromszögén belül maradt. A békési szülőföldre egész festészetének földszínekkkel gazdagon megtermékenyített színvilága emlékeztet, no meg a Cs. betű, ami a csabai származásra utal. Szegedhez viszont a maga kötötte elbonthatatlan szálak, alkotó évtizedeinek legértékesebbjei, azaz festői életművének szinte egésze kötik. Cs. Pataj Mihályban ma városunk nagyra becsült alkotóját, szenvedélyes festői szorgalommal munkálkodó lírikus festőjét tisztelhetjük.

Ebben az életrajzi és szellemi koordináta rendszerben Cs. Pataj Mihály festészetének jól felfedhető jellemző sajátosságai. Mindjárt a legszembetűnőbb, hogy festészetének talán egyik legbiztosabb pillére egy századunkban már-már anakronizmusként megnyilvánuló bizáncias-ortodox szellemiség festői kinyilatkoztatása. Különösen a hetvenes évektől uralkodott el festői látásmódjában a lelkesült világra-csodálkozás, a keleti kereszténység vallásos érzelemvilágában, szertartásosságában megmerítkező pompakedvelés, az aranyló színárnyalatokban tobzódó színhasználat.

Az alföldi festőiskola szülőföldjén, Vásárhelyen és Szegeden önálló szellemiséget képviselnek és párhuzamok, rokonok nélküli festői törekvésnek jelen bizáncias szellemű látomásos, kollázsszerű kompozíciói. Számos variációban lényegét tekintve ugyanaz a szellemtörténeti probléma foglalkoztatja. Kik vagyunk, honnan jöttünk, mi történt velünk itt az Alföldön, a keleti és a nyugati kultúrák, népek keresztútján. Kompozíciói szinte lételméleti súlyú problémákat feszegetnek. Az európai kultúra egymásra rétegződő szegmensei nála képi metaforákban jelennek meg. Álomszerű látomásokba rendezi a lét, az elmúlás, a szépség, az égi és földi szerelem, a hit és a történelmi körforgás attribútumait. Így kerülnek egyenrangú elemekként a madonnaképek, freskótöredékek, libbenő foszlott függönyök, szépséges asszonyarcok, s az anyaföldbe roskadó alföldi tanyák vakolatrögei egymás társaságába. Alapélménye az emberi létezés századunkban teljesen átformáló modernizáció és a hagyományvesztés drámai egymásnak feszülése. Mesterünket sorsszerű elkötelezettséggel foglalkoztatja ez az élmény. Félig szürrealisztikus kompozícióin megszállott alkotói kitartással mélyítheti a törvénytáblák, ikonok, ablakkeretek, madonna- és asszonyarcok szimbolizmusának festői lehetőségeit. Mintha egy nagy összegző festői vállalkozásra készülne és a tanulmányok páratlanul izgalmas sorozatát tárná közönsége elé.

A második pillért festészetében az alföldi táj, a szülőföld szeretetének élménye építette föl. Cs. Pataj Mihályt olyan festőnek ismerhetjük, aki, mióta ecsetet vett kezébe, egyetlen dolgot művelt: annak a hazának szeretetét festette, amely festői szellemének éltető erőt adott. Ilyen értelemben egy témájú festő, akit ez az egyetlen, meghatározott élmény tartott foglyaként egész festői munkálkodásában. Egy interjúban lelkesülten fogalmazta meg, hogy az alföldi sík és a végtelen égbolt kozmikus csókjából születik minden: a virág, az élet, a szépség, a történelem, s maga az elmúlás is. Alföldnyi szív lüktet tájképein földszagú színei, széles horizontjai, indulatosan felületre hordott festékfoltjai mögött. Szinte nincs egyetlen tájképe sem, amelyen ne jelenne meg ennek a kozmikus természeti násznak valamilyen jele. Ennek megnyilvánulását kell látnunk a képek előtérében monumentálisra növesztett vadvirágokban, az égitest-létbe transzponált napraforgók lángoló szirmaiban, de a szeszélyesen kozmikussá tágitott virágkompozíciók színpásmáiban és alakzataik dinamikájában is.

A szülőföld nemcsak élményanyag számára, szimbolizmusának is ihletője. Megszállottan keresi a barbár hagyományvilág és a civilizáció egymáshatásait. Ugy talált rá a szuszéokra, a kelengyeládára mint mágikus jelentésekkel felruházott bútordarabra. Azt hiszem, Cs. Pataj Mihály legautentikusabb festői megnyilatkozásai a szuszék – szimbolika ihlette alkotásai révén születtek meg. Archaikus formájával a bölcső és a koporsó alakzatát magába olvasztó, jellegzetesen az alföldi hagyományvilághoz és a női sorshoz kötött bútordarab nagyon gazdag szimbolikával termékenyítődött meg munkálkodása nyomán. A hatvanas évek derekától jó egy évtizedig volt ihletője ez a bútor, ami alighanem kézenfekvő festői bravúrokra is serkentette őt, hiszen ebben az időszakban látásmódját nagyon erősen átítatta a konstruktivizmussal, expresszionizmussal jegyben járó alkotói szemlélet. Vitathatatlan tény, hogy Cs. Pataj Mihály szuszék kompozíciói révén egyéni jelkinccsel gazdagította a hazai piktúrát.

Fölvetődhet bennünk a kérdés: hogyan fogalmazható meg Cs. Pataj Mihály piktúrájának lényege? Azt hiszem, festészetének jellegzetességét az adja, hogy témáit részben az érzékelt, részben pedig a tudott valóságból meríti. Képeinek különös varázsa, érzelmi és intellektuális élménye ebből a kettősségből fakad. Képeinek látványelemei töredékesek, ahogyan az emlékezet szubjektív szűrőjén fennakadt valóság is az. Képein ugyan felidéződnek a békési és a csongrádi táj töredékes elemei, de mindig minden túl is mutat önmagán. A törött ablakkeret, a kidőlt kapu, a porladó vakolat, az esőáztatta vályogfal az elmúlás szüntelen jelenlévő rekvizitumai. Mindehhez az enyészetet képviselő festői szövethöz meghökkentő elemként társulnak a szépséges madonnaarcok.

Cs. Pataj Mihály bizáncias pompájában fürdő festészetét látva azt gondolhatnánk, hogy messze távolodott a szülőföld, a békés-csongrádi táj földszagú valóságától, ami olyan markánsan jellegzetessé és izgalmassá tette korai műveit. Úgy vélem, hogy éppen most, szinte félabsztrakt képeivel tér vissza igazán a szülőföld meghatározó élményéhez. Az utóbbi évtizedben festői tematikája néhány motívum variánsára és a mester életművében legmaradandóbb tematikákra szűkült. Azt hiszem, hogy a festészetet mégsem lehet leltárrendbe szorítani, Cs. Pataj Mihály festészetét különösen nem, hiszen számára a külvilág motívumai belső indítékokkal forrnak egybe és megfestett témái – igazi festőre jellemzően – festői problémákká lényegülnek, megoldandó feladattá vagy gyakorta alkotói improvizációvá. Életműve tárlatának egésze a bizonyosságrá, hogy azt festi, ami alkotóként legmélyebben megérinti. Ez a festészet az idővel és magával az elmúlással pöröl, miközben a pillanat varázsában az időt őrzi, az alföldi emberek kollektív emlékezetét.